

DOI:10.26104/NNTIK.2022.10.51.056

Сайдалиев М.Д., Камбарова А.К., Мурзабекова М.М.

МЕДИА САБАТТУУЛУК

Сайдалиев М.Д., Камбарова А.К., Мурзабекова М.М.

МЕДИАГРАМОТНОСТЬ

M. Saydaliev, A. Kambarova, M. Murzabekova

MEDIA LITERACY

УДК: 008: 00

Азыркы демократиялык өлкөлөрдө массалык маалымат каражаттары коомдук пикирди калыптандырууда маанилүү роль ойнойт. Бүгүнкү күндө жалпыга маалымдоо каражаттарынын негизги милдети – өлкөдө жана дүйнөдө болуп жаткан окуяларды жарандарга туура жана так жеткирүү. Азыркы заманда сабаттуу адамдын окуганды, жазганды, санай алганы аздык кылат. Ар кандай маалымат каражаттары жана башка медиа каналдар аркылуу маалымат агымы тынымсыз өсүп жатат. Окуучулардын маалыматты табууга, түшүнүүгө, аны сын көз менен колдонууга мүмкүнчүлүктөрү жетишсиз. Ошондуктан медиа жана маалыматтык сабаттуулукту билүү керек. Биздин жашообузду маалыматтык-коммуникациялык технологиялардан бөлүп кароого болбойт. Медиа сабаттуу болуу үчүн маалымат жана маалыматтык технологияларды колдоно билүү керек. Жаңы маалымат технологияларынын шарттарында коммуникация процесстери да, адамдардын жүрүм-туруму да кескин өзгөрдү. Бүгүнкү күндө каалаган адам ЖККда жана социалдык тармактарда контент түзүүгө катышып, өз билдирүүлөрүн түзүп, Интернетке жайгаштыра алат. Бүгүнкү күндө интернет же глобалдык тармак маалыматтын негизги булагы болуп саналат.

Негизги сөздөр: медиа сабаттуулук, телевидение, радио, гезит, интернет, маалымат каражаттары, медиа билим берүү, сын көз караш, медиа чеберчилик.

В современной демократии средства массовой информации играют важную роль в формировании общественного мнения. Сегодня главная задача СМИ – точно информировать граждан о том, что происходит в стране и мире. В современном мире грамотному человеку недостаточно уметь читать, писать и считать. Поток информации через различные СМИ и другие медийные каналы постоянно растет. Студенты не имеют достаточных возможностей для поиска, понимания и критического использования информации. Поэтому необходимо знать медийно-информационную грамотность. Наша жизнь неотделима от информационных и коммуникационных технологий. Чтобы быть медиаграмотным, нужно уметь пользоваться информацией и информационными технологиями. В условиях новых информационных технологий кардинально изменились как коммуникативные процессы, так и поведение человека. Сегодня любой желающий может участвовать в создании контента в СМИ и социальных сетях, создавать собственные посты и размещать их в Интернете. Сегодня Интернет или глобальная сеть является основным источником информации.

Ключевые слова: медиаграмотность, телевидение, радио, газета, интернет, средства массовой информации, медиаобразование, критическое мышление, медиа искусство.

In modern democracies, the media play an important role in shaping public opinion. Today, the main task of the media is to accurately and accurately inform citizens about what is happening in the country and the world.

Today, anyone can participate in the creation of content in the media and social networks, create their own posts and post them on the Internet. Today the Internet or the global network is the main source of information.

Key words: media literacy, television, radio, newspapers, internet, mass media, media education, critical thinking, media art.

Сабаттуулук – оозеки жана жазма тилди максатка жараша пайдалана билүү дегенди түшүндүрөт жана элдин маданий денгээлинин маанилүү көрсөткүчтөрүнүн бири катары эсептелет. «Сабаттуулук» түшүнүгүнүн мааниси коомдун саясий жана экономикалык өнүгүшүнүн ар кайсы баскычтарында маданий керектөөлөрдүн жогорулашына ылайык өзгөрүп турат. Мисалы, революциядан мурдагы мезгилдерде билим берүүсү төмөн болгон Россия жана башка өлкөлөрдө окуй билген киши эле сабаттуу катары эсептелине, өнүккөн капиталисттик өлкөлөрдө окуган гана эмес, жаза да билген кишилер сабаттуу делген. Сабаттуулукка бүткүл дүйнө боюнча бирдей критерий коюу максаты негизги талап болуп саналат.

Медиа деген эмне экенин аныктоонун бир нече жолдору бар. Бул термин «кадимки коммуникациянын, маалыматтын, көңүл ачуу жолунун же маалымат каналдарынын бири болгон гезит, радио же телевидение» дегенди түшүндүрөт.

«Медиа» деген сөз англис тилинен кирген, мааниси «массалык маалымат каражаттары» деп которулат жана телевидение, радио, гезит жана интернет деген түшүнүктөрдүн жыйындысын түшүндүрөт [1].

Media – латын тилиндеги medium деген сөздүн көптүк түрү, ал массалык маалымат каражаттарынан тышкары, күч же башка таасир бериле турган субстанцияны түшүндүрөт. Ошондой эле бул сөз менен маалымат жүктөгүчтөрдү да аташат, мисалы магнит ленталары же дисктер.

«Медиа» сөзү жакталбайт, ММК маанисинде пайдаланганда көптүк түрдө колдонулат. Биз андан ары карай турган Интернет – Кыргызстанда юридикалык жактан алганда ММК деп эсептелбейт, бирок иш жүзүндө барган сайын көптөгөн адамдардын негизги колдонгону массалык маалымат жана коммуникация каражатына айланып калгандыктан, интернет медиа деп атасак болот [2].

«Медиа сабаттуулук» – бул жигердүү жана медиа сабаттуу колдонулган дүйнө, код же тутумдар, өнүккөн медиа тексттерди кабыл алуу, түзүү, талдоо, баалоо, заманбап ММКнын иштешинин социалдык-маданий жана саясий контекстин түшүнүү жөндөмү бар адам экендигин билдирет.

Мындай адамдын коомдогу жана дүйнөдөгү жашоосу жарандык жоопкерчилик менен байланыштуу» [International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences. Vol. 14 / Eds. N.J. Smelser & P.B. Baltes. Oxford, 2001, p.9494].

Медиа сабаттуулук – бул адамдарга ар кандай түрдөгү маалымат каражаттарын, жанрларды жана формаларды анализдөөгө, баалоого жана түзүүгө мүмкүндүк берген көндүмдөрдүн жана жөндөмдөрдүн жыйындысы.

Медиа сабаттуулуктун өзөгүндө адамдардын көргөн жана окуган нерселери жөнүндө суроолорду берүүгө үндөгөн үлгү турат. Медиа сабаттуулук керектөөчүлөргө жаңылыктарда жана коомдук программаларда үгүттөөнү, цензураны же бир жактуулукту (иш-аракеттердин себептерин) көрүүнү, ошондой эле структуралык элементтери – массалык маалымат каражаттарынын ээси, каржылоо модели - маалыматка таасир этет.

Медиа сабаттуулук адамдарды медиа-билдирүүлөрдүн квалификациялуу жаратуучулары жана өндүрүүчүлөрүнөн болууга, маалымат каражаттарынын ар бир түрүнүн артыкчылыктары менен чектөөлөрүн жеңилдетүүгө жана түшүнүүгө, көз карандысыз маалымат каражаттарын түзүүгө багыттайт [3].

Медиа сабаттуулуктун максаты - медиа керектөөнү жигердүү жана орчундуу процесске айландыруу, адамдарга мүмкүн болгон манипуляцияны жакшыраак түшүнүүгө жардам берүү (айрыкча жарнама жана PR чөйрөсүндө). Ошондой эле адамдардын көз караштарын калыптандырууда массалык маалымат каражаттарынын жана жарандык, биргелешкен медианын ролун түшүнүү чындык экендиги талашсыз.

Маалыматтык деңгээлдин компетенттүүлүгү.

I деңгээл – баштапкы,

II деңгээл – ортоңку,

III деңгээл – жогорку.

I деңгээл – төмөнкү деңгээл, маалыматтык жана таанышуу деңгээли. Базалык деңгээл – бул окуучунун компьютердин түзүлүшү, башка максаттарда колдонуу жана билим алуу максатындагы жалпы билими.

II деңгээл – орто деңгээл же функционалдык деңгээл.

Мында компьютерде туруктуу иштөө, операциялык тутумда иштөө, интернетте иштөө, керектүү билим берүүчү маалыматтарды алуу ж.б.у.с. ишке ашырылат.

III деңгээл – жогорку, тутумдук, чыгармачыл деңгээл болуп саналат да, мында бардык тиркемелер менен иштөө, интернетте иштөө, ошондой эле автордук маалымат өнүмүн түзүү үчүн компьютерди жана интернетти колдонуу жагы өздөштүрүлөт.

Медиа билим берүү зыяндуу таасирлерден жана медиа тенденциялардан коргонуу үчүн пайда болду. Бул парадигманы биринчи жолу 1930-жылдары Улуу Британия колдонгон. 1960-жылдары медиа ар кандай түрдөгү массалык маалымат каражаттарында популярдуу маданиятты четке кагуудан каршылыкка жана сынга өткөн. 1980-жылдары медианын идеологиялык күчү табигый мазмунга ээ болот жана бул табигый билдирүүлөр категориясына кирет да, медиа сабаттуулукка болгон кызыгуулар күчөйт.

Улуу Британияда жана Австралияда медиа сабаттуулук гуманитардык сабактар комплексинин өзүнчө курсу катары саналат.

Европанын башка жерлеринде медиа билим берүү ар кандай формада болуп ишке ашырылган. Мисалы, Финляндияда 1970-жылы ЖОЖдордо, 1977-жылы орто мектептин предметтеринин тизмесине киргизилип сабак катары окутула баштаган. Ал эми 1990-жылдардын башында гана бул сабак заманбап мааниде медиа билимге айланган.

1980-жылдан бери Швецияда милдеттүү түрдө колдонулуп келет. Бардык Скандинавия өлкөлөрүндө 1990-жылдардын башында медиа билим моралдык мүнөздөн баш тартып, изденүү ыкмасына өтүп, окурмандын инсандыгын борбордук орунга койгон.

Россияда медиа билим берүүнүн тарыхы 1920-жылдардан башталат. Коммунисттик идеологияга энергетикалык басым жасоо менен медиа билим берүүнү окутуу боюнча алгачкы аракеттер 1920-жылдары пайда болгон, бирок Сталин аны токтоткон. 1950-жылдардын аягы – 1960-жылдардын башталышында орто мектептерде, университеттерде, мектептен тышкары балдар борборлорунда (Москва, Ленинград, Воронеж, Самара, Курган, Тверь, Ростов-на-Дону, Таганрог, Новосибирск, Екатеринбург ж.б.), мугалимдер үчүн семинарлар жана конференциялар өткөрүлгөн.

Батыш жарым шарда медиа билим берүү ыкмаларын интенсивдүү түрдө кайра карап чыгуу жүрүп жаткан учурда, Россияда 1970-1980-жж. медиа билим берүү эстетикалык концепциянын алкагында дагы эле өнүгүп келе жатат. 1970-1990-жж. маанилүү жетишкендиктердин катарына: билим берүү министрлиги тарабынан жарыяланган кинотасма жана медиа билим берүү боюнча алгачкы расмий программалар, медиа билим берүү боюнча эксперименталдык теориялык жана практикалык иштерди О.А. Баранова (Тверь),

С.Н. Пензина (Воронеж), Г.А. Поличко, Ю.М.Рабинович (Курган), Ю.Н. Усова (Москва), А.В. Федорова (Таганрог), А.В. Шариковалар (Москва) жана башкалар жүргүзүшкөн [4].

Медиа билим берүү-массалык коммуникацияны изилдөөгө үгүттөгөн педагогиканын багыты.

Анын негизги маселери: окуучуларды заманбап маалыматтык шарттарда жашоого үйрөтүү. Адистердин айтымында медиа билим алуу мектеп тактасынан эле кадимки сабактардай окуучуларга өтүлүшү керек.

Учурда Кыргызстанда медиа билим берүү иш-чараларын бир нече мамлекеттик эмес уюмдар гана иш жүргүзүүдө.

Скандинавия өлкөлөрүндө медиа сабаттуулук орто мектептен баштап окутулат. Батыш өлкөлөрүндө билим берүү системасы балдардын жаш кезинен баштап сынчыл ой жүгүртүүсүн өнүктүрүүгө негизделген.

Биздин коом сынчыл ой жүгүртүүгө, ар кандай медиа каналдардын көпчүлүк колдонуучулары маалыматты сын көз менен кабыл алууга даяр эмес. Ошондуктан, адамдар сыналгыдан көрсөтүлгөн нерселерге ишенишет. Алар жасалма жаңылыктарга да тез ишенишет.

Фейк жаңылыктар социалдык тармактарда гана эмес, жалпыга маалымдоо каражаттарында да тез-тез жарыяланып турат.

Жарыяланган нерселердин көпчүлүгү текшерүүнү талап кылат. Ошондуктан, саясатчылардын, мамлекеттик органдардын жетекчилеринин пикирлери текшерилиши керек, анткени алар өз кызыкчылыгы үчүн билдирүү жасай алышат. Көп учурда чындыкка дал келбеген цифралар же фактылар болушу мүмкүн.

Азыркы мезгилде адамдар WhatsAppтарда ар кандай үрөй учурган окуяларды гана эмес, ошондой эле татаал маалымат манипуляцияларын, айрым саясатчыларга кол салууларды бөлүшкөндү жакшы көрүшөт.

Жасалма ойлоп табылган маалыматты таратуу жөн гана жасалма иш-аракеттер катары, жалаа жабуу беренесине кирери белгилүү.

Укук коргоо органдары социалдык тармактар аркылуу адамдарды ар кандай экстремисттик топторго, Сириядагы согуштук зоналарга тартып жаткандыгын жашырышпайт. Көз-карандысыз эксперт Икбалжан Мирсайитов: «Интернет радикализмге алып барган көптөгөн билдирүүлөрү бар кең аянтча болуп калды», - деп эсептейт.

Мессенджерлер жана социалдык тармактар жек көрүү сезимдерин жайылтуу жана жаштарды радикалдык топторго тартуу аянтчасы болуп калды. Социалдык тармактар ыңгайлуу платформа, ыңгайлуу курал, тилекке каршы, көзөмөлгө алынбаган тармак экендиги маалым. Тыюу салынган уюмдардын бир

сайтын жаап салса, анын ордуна дагы бир нече сайттар ачылышы мүмкүн деп белгилейт эксперттер.

Тынчтык орнотуу жана медиа технологиялар мектебинин директору Инга Сикорская: «Адамдарга жаңы кабыл алуу маданиятын, медиа тексттерди жана маалыматтарды баалоону үйрөтүү керек» - деп белгилейт.

Элдер маалыматты кайдан алууну билишет. Алар аны кандайча кабыл алышат, андан ары кантип таркатышат? Бул негизги көйгөй.

«Адам үчүн сатира кандай пайдалуу жана конструктивдүү болсо, ал ар дайым жагымдуу болот, бирок толеранттуулуктун белгилүү бир мазмуну бар экендигин айырмалай билүү маанилүү. Биз маданий сабаттуулук жөнүндө сүйлөшүшүбүз керек, адамдар маалыматты кабыл алып, талдап чыгышы керек», - деп айткан И. Сикорская.

Фактылар жана жаңылыктар биздин жашообуздун ритминин негизин түзөт. Күн сайын, күнү-түнү 24 саат мээбиз аркылуу өтө чоң агым, маалымат, жаңылыктар өтүп турат. Бул агым менен иштөө көндүмдөрүн өздөштүрүү процесси ылдамдыктан бир нече эсе артта калган.

Демек медиа сабаттуулук-бул маалыматты анализдеп, ага сын көз караш менен баа бере турган жөндөм.

1. Маалыматты ар кандай булактардан текшерип салыштырып көрүү менен жыйынтыкка келүү.

2. Маалыматты жаратып жана таркаткан учурда аны тастыктай турчу далилдер бар экенине ынануу менен башкача айтканда аны көрүп, билип, тактоо керек.

Адабияттар:

1. Фёдоров А.В. Медиаобразование и медиаграмотность. - М.: Директ-медиа, 2013. - 343 с.
2. Фёдоров А.В. Медиаобразование: история, теория и методика. - М.: Директ-медиа, 2013. - 708 с.
3. Фёдоров А.В. Развитие медиакомпетентности и критического мышления студентов педагогического вуза. - М.: Директ-медиа, 2014. - 618 с.
4. Чичерина Н.В. Медиа́текст как средство формирования медиаграмотности у студентов языковых факультетов. - М., 2008.
5. Сайдалиев М.Д., Шерова А. /Аралыктан окутуунун айрым маселелери. Эл агартуу журнал. - Бишкек, 2021.
6. Сайдалиев М.Д. Информатика кабинетине коюлуучу талаптар/ М.Д. Сайдалиев / Известия ВУЗов Кыргызстана. - Бишкек, 2017. - №11. - С. 136-137. <http://science-journal.kg/ru/journal/2/archive/9212>
7. Сайдалиев М.Д., Кумарбаев Р. Билим берүү багытындагы электрондук каражаттарга болгон талаптар/ М.Д. Сайдалиев. / Наука новые технологии Кыргызстана. - Бишкек, 2016. - №8. - С. 169-171. <http://www.science-journal.kg/ru/journal/1/2016/8/>